

Rūta Bruževica

Socializēšanās prakses viduslaiku pilsētā: amatu korporāciju piemērs

*Practices of socialising in the medieval
city: The case of artisan associations*

Abstract

One of the most important aspects of medieval human life was being in a community. On the one hand, medieval city itself was such a community, whereas on the other hand, there still remained social, economic and occupational differences between its inhabitants, which in daily life dissociated people. In addition to the community in the city, the church and the family, another type of community developed in medieval cities – professional or artisan associations, fraternities or guilds.

For a very long time, the studies dedicated to these organizations focused mainly on their economic, legal and organizational aspects, and hence guilds are mainly associated with their economic activities. However, the religious and social life they yielded was no less important and provided people's daily lives with activities that complemented their spiritual and social life.

The aim of the study is to review and analyse the social practices found in the source material, whereby such aspects of socialization as the formation of beneficial social contacts, maintenance of relationships, as well as mutual assistance were practiced in medieval artisan associations. Examples and their similarities in various artisan associations in Europe, including Riga, which are reported in medieval written sources, especially the statutes of these associations, will be discussed.

The obtained information collected in the study confirms that associations extended beyond economic goals, as their practices promoted social contacts between members, strengthened friendships, fostered respect and responsibility for each other.

Keywords: Middle Ages, associations, artisanship, cities.

levads

Gan mūsdienās, gan vēstures gaitā viena no cilvēku pamatvajadzībām, kuras piepildīt pēc ēdiena, apģērba un jumta virs galvas iegūšanas, ir bijis sociālais kontakts ar citiem sabiedrības locekļiem. Lai veidotu un uzturētu šos kontaktus, arī mēs savā ikdienā piekopjam dažādas sociālās prakses, ar kurām iekļaujamies vienā vai vairākās kopienās, kā arī sabiedrībā kopumā.

Arī viduslaiku cilvēkam bija svarīgi atrasties kopienā; parasti tā bija ģimene, baznīca, pilsēta, kā arī amatu korporācijas, kurās apvienojās viena amata vai līdzīgu amatu pārstāvji. Viduslaiku korporācija bija sociāla vieta, kurā notika cilvēku līdzāspastāvēšana; tajās apzināti un neapzināti tika realizētas dažādas sociālās prakses, kuras šajā kopienā bija pieņemtas [Freist 2015: 68–69]. Tās bija gan administratīvas un organizatoriskas prakses ar konkrētiem mērķiem, gan arī neapzināti attīstījušās ikdienas un svētku prakses, kuru mērķi nav definēti. Šīs korporācijās piekoptās prakses un tradīcijas tika pierakstītas to statūtos jeb šrāgās, kuras laika gaitā tika papildinātas. Šrāgas korporācijas biedriem regulēja gan visā pilsētā pieņemto prakšu ievērošanu, gan korporācijai individuālas tradīcijas, tāpat varēja rasties jauni regulējumi. Šo procesu rezultātā veidojušies mūsdienās pieejamie vēstures avoti, pēc kuriem var mēģināt spriest par ikdienas un svētku praksēm, kas bija svarīgas viduslaiku cilvēkiem.

Gandrīz vienmēr šo korporāciju vēstures pētniecībā uzsvars bijis uz ekonomiskajiem un politiskajiem aspektiem, pētot pilsētas ekonomiku un pilsētnieku ekonomisko un politisko eliti, tostarp izceļot ekonomiski ietekmīgāko korporāciju darbību, piemēram, tirgotāju ģildes [Haugland 2015: 156]. Tomēr ielūkošanās arī pārējo amatu korporāciju avotos un to pētniecība, meklējot sociālos un reliģiskos aspektus, atklāj daudz par viduslaiku pilsētnieku ikdienas nodarbēm, izpratni par savstarpējo palīdzību, svinēšanas paradumiem. Sociālajam kontaktam kā vienam no aspektiem viduslaiku korporācijās pievērsos savā 2019. gadā aizstāvētajā bakalaura darbā “Sociālie un reliģiskie aspekti viduslaiku tirgotāju un amatnieku korporāciju darbībā”. Pētot statūtus, redzams, ka sociālās prakses, kuras vērstas uz savstarpēju iekļaušanos, kontaktu uzturēšanu, kā arī savstarpējām rūpēm, bijušas svarīgas prakses korporāciju iekšējā

darbībā un amatnieku ikdienas dzīvē. Pierakstītas ziņas par praksēm ar savstarpēji līdzīgiem mērķiem viduslaiku korporācijās ir atrodamas avotos no dažādām Eiropas pilsētām un dažādu amatu savienībām.

Šī raksta mērķis ir aplūkot un analizēt avotu materiālā sastopamās sociālās prakses, ar kurām viduslaiku amatu korporācijās tika piekopti tādi socializēšanās aspekti kā labvēlīgu sociālo kontaktu veidošana, savstarpējo attiecību uzturēšana, kā arī savstarpējās rūpes. Tiks aplūkoti piemēri un to līdzības dažādās amatu korporācijās Eiropā, tostarp Rīgā, par kuriem vēsta viduslaiku rakstītie avoti, it īpaši šo korporāciju statūti.

1. Sociālo kontaktu veidošana

Amatu korporāciju rašanās saistīta ar ekonomisko aspektu, apvienojoties viena vai dažādu līdzīgu amatu pārstāvjiem, bet ne tikai tiem. Vairākās pilsētās līdz ar to attīstību novērojama līdzīgu amatu koncentrēšanās kādās konkrētās pilsētas daļās, tā veidojot viena amata darbinieku kopienas arī pēc ģeogrāfiskā principa, kas viena amata pārstāvjus ievietoja ne tikai kopīgā sociālā kopienā, bet arī ģeogrāfiskā telpā [*Sieber 1914: 67*]. Vēl viena kopiena, kas veidojas viduslaiku pilsētā, ir reliģiskā kopiena jeb draudze, kura bieži arī ir piesaistīta konkrētai pilsētas daļai, dažreiz arī iedzīvotāju slānim. Tāpēc nav pārsteigums, ka amatu korporācijas, kuru biedri bija savstarpēji saistīti profesionālajā darbībā, pieņēma arī reliģiskās un sociālās funkcijas, nodrošinot to pildīšanu šajā slēgtajā kopienā. Amatu korporācija bija sociālā vieta, kurā tika uzņemti biedri to profesionālās piederības dēļ, bet ar dažādu sociālo prakšu palīdzību tika veicināta draudzīgu un cieņpilnu attiecību veidošanās arī ārpus profesionālās dzīves.

Lai kļūtu par šīs kopienas biedru, parasti bija jāizpilda kāds ar amatu saistīts uzdevums – jāpierāda sava meistarība, kā arī jābūt pilsētas pilsonim. Tie bija amata vietas iegūšanas praktiskie aspekti, taču uzņemšana korporācijā bieži ietvēra arī kādu sociālu rituālu un noteikumus. Piemēram, Vircburgas tirdzniecības un amatniecības noteikumi [*Möncke 1982: 62*] no 1279. gada vēsta: ja kāds jauns loceklis tiek uzņemts cunftē, no viņa nevajadzētu prasīt pārāk daudz, bet viņš ir draudzīgi jāuzņem.

Cīts nosacījums, iestājoties cunftē, ir konstatējams Trīres dzelzs tirgotāju 1285. gada statūtos [*Möncke 1982: 123*]. Tajos norādīts, ka brālībā,

pievienojoties kādam vīrietim vai sievietei, tiem jāsarīko pārējiem brāļiem maltīte ar septiņiem ēdieniem, turklāt šajā maltītē jāpiedalās arī augstākajām pilsētas personām. Maltītes vai dzīru rīkošana kā viens no nosacījumiem sastopama arī Rīgas amatnieku šrāgās, kur gan šīs dzīres jāriko līdz ar uzņemšanu meistara kārtā jeb meistarstiķa izstrādi. Šrāgās gan nav tieši norādīts, ka tiek rīkotas dzīres vai maltīte, taču tur pieejamo informāciju šādi interpretē vēsturniece Ārija Zeida [*Bērziņa 1957: 32*], jo šrāgu teksts paredz, ka jaunais meistars dod organizācijai noteiktu daudzumu ēdienu un dzērienu, kas liecina, ka tie nepieciešami dzīrēm. Piemēram, Rīgas kalēju 1382. gada statūtos [*Stieda 1896: 457*] noteikts, ka jādod labs šķiņķis, cepeši un muca alus, kā arī maize, siers un vasks, un tas viss topošajam meistaram pašam jānopērk. Līdzīgi mūrnieku 1390. gada statūtos [*Stieda 1896: 426*] noteikts, ka brālības jaunajam biedram arī jādod muca alus un tāds pats ēdiens kā pie kalējiem. Taču abās šrāgās atšķirība ir tā, ka pie kalējiem tas norādīts, uzņemot meistaru kārtā, taču pie mūrniekiem avots vēsta tikai par uzņemšanu pašā organizācijā, kas, iespējams, neatbilst tikai uz meistariem. Šai samaksai tika noteikts arī samērīgs termiņš, ja to nav iespējams uzreiz izpildīt – Rīgas kaņepāju vērpēju 1436. gada statūtos [*Stieda 1896: 347*] teikts: ja jaunuzņemtajam biedram vēl nav pietiekami daudz naudas, tas var sākt strādāt, bet samaksu, kurā tad, iespējams, ietilpst arī dzīres, var veikt pusgada laikā.

Šīs prakses attiecībā uz jaunajiem biedriem veicina viņu iekļaušanos jaunajā profesionālajā kopienā, aicinot jau esošos biedrus uzņemt jauno biedru draudzīgi un saprotoši, kā arī nodrošina iepazīšanās un jauno attiecību veidošanas iespējas ārpus darba laika. Biedriem ierašanās uz šādu uzņemšanas pasākumu, tāpat kā uz visiem citiem pasākumiem, parasti bija obligāta, tādējādi izrādot savu cieņu jaunajam biedram. Regulāras tikšanās biedrus savā starpā satuvināja un veicināja korporāciju darbību pēc brālīguma principiem.

2. Savstarpējo attiecību uzturēšana

Maltītēm un dzīrēm korporācijās nozīme bija, arī vairākas citas reizes gadā atzīmējot īpašus notikumus vai svinot ikgadējus reliģiskus vai organizācijai citādi nozīmīgus svētkus. Tādā veidā tika radītas un periodiski

nostiprinātas korporācijas biedru draudzības saites, piederības sajūta organizācijai un izveidotas arvien tuvākas attiecības. Svētki un festivāli cilvēkiem palīdzēja atbrīvoties no spriedzes un sociāli tos atbrīvoja, kā arī ar svētku regulējumiem tika stiprināta sociālā iekārta un nodrošināta kārtība [Mänd 2005: 5], tāpēc to apraksti un regulējumi ir svarīgs avots izpratnē par socializēšanās praksēm korporācijas biedru starpā.

Viduslaiku Eiropas sabiedrībā un līdz ar to arī amatu korporācijās reliģijas lielā loma bija pašsaprotama, tādēļ kristīgā kalendāra notikumiem par godu tika kopīgi aizvadīti ne tikai dievkalpojumi un procesijas, bet arī dažāda mēroga dzīres. Nozīmīgākās dzīres tika rīkotas Ziemassvētkos, Vastlāvjos, Lieldienās un Vasarsvētkos, kā arī dažādu Svēto dienās, piemēram, Sv. Jāņa dienā savas gada svarīgākās dzīres noturēja Rīgas kažokādu izgatavotāji [Stieda 1896: 379], bet Miķeļos jeb Erceņģeļa Mihaēla dienā savus cunftes svētkus noturēja Fuldas kurpnieku apvienība [Sieber 1914: 72].

Iespaidīgākais šo dzīru paveids, kas tika organizēts Rīgas un Tallinas ietekmīgākajās korporācijās, bija t. s. "drunke", kas apzīmē "dzīru dzeršanu" [Mänd 2005: 48]. Šajās dzīrēs notika ne tikai dzeršana un ēšana, bet arī, piemēram, dejošana, ar kuru tika pildīti gan rituāli, gan veidots un nostiprināts sociālais kontakts savstarpēji vai ar viesiem un viešņām – tas bija atkarīgs no dejošanas veida [Mänd 2005: 229]. Dejas iekļāva arī dejošanu ar sievietēm, kuras bija gan locekļu sievas, gan neprecētas sievietes. Tas īpaši uzsvērts Rīgas Melngalvju brālības statūtos – Vastlāvja dzīru laikā katram biedram pasākumos ar dejošanu jā rūpējas par savu kundzi vai jaunkundzi [Stieda 1896: 551]. Melngalvju statūtos ir vairāki punkti par manierēm un pieklājīgu izturēšanos [Mänd 2005: 230–231], kam viens no iemesliem ir tas, ka Melngalvju brālībā uzņēma neprecētus tirgotājus, tāpat tiem varēja būt interese iepazīties ar jaunkundzēm un parādīt tām sevi no labākās puses, savukārt visas korporācijas interesēs bija, lai kāds no biedriem nesabojātu visas korporācijas slavu, bet gan piekoptu tādu uzvedību, kāda šajā kopienā ir pieņemta.

Bieži šādi svētki tika apvienoti ar citām korporācijas organizētām iekšējām sanāksmēm, piemēram, amatpersonu pārvēlēšanu un dažādu lēmumu pieņemšanu. Arī uz šādām oficiālajām sanāksmēm ir attiecināmi

noteikumi, piemēram, par apmeklējumu. Ķelnes aldaru noteikumos [Loesch 1907: 17] teikts, ka biedriem jāierodas uz sanāksmēm, jo tajās tiek diskutēts un pieņemti svarīgi lēmumi, tāpēc kavētājiem bija ne tikai jāsamaksā sods, bet arī jāuzzina, kas lemts. Avotos tiek arī noteikta kārtība, kāda bija jāuztur korporācijas sanāksmju laikā. Ķelnes aldaru apvienība [Loesch 1907: 17] reglamentē, ka tās brāļiem sanāksmju laikā ir jāciena citam cita runas – kad kāds no brāļiem runā, pārējiem ir jābūt klusiem un tie drīkst runāt tikai tad, kad meistars tiem ir devis vārdu, bet, ja kāds vēlas ko teikt, pārējiem tam ir jādod iespēja izteikties. Līdzīgi Rīgas nastnieku šrāgās teikts, ka tad, kad atskan ģildes zvans, visiem jāpaliek klusu un jāļauj eltermanim runāt, citādi par to pienākas sods – mārciņa vaska. Sods draudēja arī, ja notika pretošanās eltermanim vai piesēdētājiem, tostarp bija jāklausa dotajiem rīkojumiem amatpersonu uzdevumā [Neilands 2003: 19–21]. Šādi noteikumi regulēja atbilstošu izturēšanos un cieņu personiskajās un profesionālajās attiecībās, liekot biedriem uzturēt labvēlīgu sociālo kontaktu gan kā draugiem, gan kolēģiem.

Tomēr svētku un tikšanās reizēs regulēts bija ne tikai to saturs, bet arī disciplīna. Tā kā dažādas satikšanās iekļāva arī alkohola patēriņu biedru starpā, tas nereti noveda pie vārdiskiem un arī fiziskiem uzbrukumiem, kas dokumentēts Rīgas brīvo nastnieku sodu grāmatā [Mettig 1901: 120–135]. Tur piemērotie sodi atbilst statūtos atrunātajiem iespējamajiem pārkāpumiem un ietver tādus precedentus kā alus izliešana, iesišana biedram vai sievai, kāda pagrūšana un citi konflikti.

Palūkojoties uz šiem piemēriem, varam izšķirt vairākus veidus, kā gan ar ikdienas, gan rituālām darbībām, kuru norisi ataino statūti, tika regulētas ierastās prakses, ar kurām amata korporācijās tika uzturēti un stiprināti savstarpējie kontakti. Regulāras tikšanās, kā dievkalpojumi, svētki un cita veida sanāksmes, kā arī ģeogrāfiskā tuvība amata korporācijas biedrus tuvināja, lika citam citu labāk iepazīt un respektēt. Arī ar šīm praksēm biedru kopiena ievēroja vairākos avotos pausto principu, ka biedriem jāuzskata citam citu par brāļiem un māsām, tāvad jābūt savstarpējai cieņai un mīlestībai. Tādējādi tika nodrošināta arī viduslaiku pilsētnieku vajadzība pēc savstarpējo kontaktu veicinošām praksēm un aktivitātēm, un to rezultātā veidojās un nostiprinājās profesionālās un draudzīgās attiecības.

3. Savstarpējās rūpes

Lai gan lielu socializēšanās prakšu daļu veidoja iepriekš minētie pasākumi, tomēr kopiena viduslaiku pilsētnieka dzīvē bija nepieciešama arī no sociālās aizsardzības aspekta. Tā kā amata korporācija pēc ģimenes bija nākamā cilvēkam tuvākā kopiena, tad viens no tās stūrakmeņiem bija arī savstarpējā palīdzība. To veicināja gan izveidotais sociālais kontakts, kas pastāvēja brāļu un māsu starpā, gan brālības jau pamatos iekaltais savstarpējās vienotības un mīlestības princips. Pat ja savstarpējā palīdzība bija pašsaprotama rīcība, tās sniegšana ir ļoti plaši atspoguļota un reglamentēta korporāciju statūtos un uzliek biedriem konkrētus pienākumus iespējamajās situācijās, turklāt tika noteikti konkrēti palīdzības veidi.

Šie mehānismi, kuri attīstījās korporāciju reglamentācijā un praksē, bija saistīti ar dažādiem cilvēka dzīvē iespējamajiem gadījumiem – nabadzību, slimību, darba nespēju, ģimenes locekļa vai paša nāvi. Ķelnes mucinieku 1397. gada amata vēstulē [*Loesch 1907: 14–15*] rakstīts: ja kāds no brāļiem kļūst aklus, klibis, pārāk vecs vai to piemeklē kāda cita slimība, kuras dēļ vairs nevar strādāt un izpildīt pasūtījumus, brālība viņu ņem aprūpē un kopīgi pārņem viņa darbus. Rīgas kurpniekzeļļu statūtos [*Šterns 1997: 262*] minēts, ka zeļļa slimības gadījumā brālība dod naudas pabalstu un nepieciešamības un ieilgušas slimības dēļ lūdz rāti uzņemt slimnieku Sv. Gara hospitālī. Ar šādu apdrošināšanas sistēmu tika panākts, ka nabadzīgākie un vecākie brāļi organizācijā tiek respektēti pēc to mūža garumā ieguldītā darba amatā, iesaistes organizācijā un brīvprātīgi pildītajiem korporācijas amatiem.

Arī kāda biedra nāve varēja būt par iemeslu korporācijas iekšējā kontakta un tradīciju stiprināšanai. Norvēģijas korporācijās vienu vai vairākas reizes gadā tika nolasīti mirušo biedru saraksti un to piemiņai svinētas mises un šo pasākumu apmeklēšana bija obligāta. Šo piemiņas dienu atzīmēšana bija svarīgs iemesls, lai dzīvie biedri sanāktu kopā un ne tikai izpildītu apsolīto aizgājušo biedru pieminēšanu, bet arī noturētu kopēju sanāksmi dzīvajiem un mirušajiem, jo brālības bija apvienības, kas sastāvēja gan no dzīvajiem, gan mirušajiem to biedriem. Mises aizgājušo piemiņai bieži bija arī daļa no lielāka korporācijas sanākšanas

notikuma, piemēram, reliģiskiem svētkiem, regulārās sanāksmes vai dzīrēm [Haugland 2015: 163-164].

Tā kā korporācijā pastāvēja šis savstarpējās aizsardzības mehānisms, kura uzturēšanai visi locekļi ziedoja gan naudu, gan laiku, arī tā uzskatāma par praksi, kura nodrošina sociālo atbalstu un ir saistīta ar kontaktiem, kas laika gaitā korporācijā ir veidojušies un nostiprinājušies. Savstarpējā palīdzība mācīja rūpēties citam par citu, tostarp būt uzticīgam biedram un labam draugam, lai vecumdienās vai nelaiemes gadījumā varētu pretendēt uz tādu pašu atbalstu un palīdzību. Šo darbību dēļ savstarpējās rūpes bija gan socializēšanās prakšu kopums, kurā, kāda mērķa vadīti, vienojās visi korporācijas biedri, gan iepriekš minēto socializēšanās prakšu un pasākumu rezultāts – tie biedros veicināja apziņu par atbildību citam par citu.

Secinājumi

Veicinot sociālā kontakta rašanos un nostiprināšanos, viduslaiku amatnieku korporācijās tika veicināta tāda sociālās mijiedarbības vide, kurā korporāciju biedri, kopā pavadot laiku, izjuta ģimenisku atbildību, līdz ar to vajadzību gan īstenot žēlsirdību un labdarību citam pret citu, gan ievērot savstarpējo disciplīnu, jo centās neizraisīt fiziskus un verbālus konfliktus. Tāpat disciplīnas ieviešana un pārkāpumu sodīšana notika tāpēc, lai rastos pēc iespējas mazāk konfliktu, kas grautu emocionālo tuvību un ierobežotu sociālo kontaktu.

Viens no ikdienas socializēšanās prakšu stūrakmeņiem bija kopīgi noturētas oficiālas un neoficiālas sanāksmes, uz kurām ierašanās bija obligāta. Klātbūtne nozīmīgos, oficiālos notikumos radīja iespēju iegūt informāciju par korporācijā notiekošo, nostājām, jauniem pieņemtiem lēmumiem un biedru aktivitāti. Šie pasākumi ļāva iepazīties biedriem savā starpā un caur rituāliem, kopīgām maltītēm un citām aktivitātēm veidot draudzības saites. Šo draudzības saišu pastāvēšana un nepārtrauktā uzlabošana ne tikai stiprināja korporācijas kā sociāli un reliģiski orientētas brālības iekšējo garu, bet arī veicināja amata pārstāvju savstarpējo sadarbību.

Tā kā pētījumā izmantotie avoti lielākoties ir šo korporāciju statūti, nav garantijas, ka organizācijas ikdiena bija tāda, kā to ataino pieejamie

avoti. Tomēr tas, ka šīs sociālās prakses tika pierakstītas, pārrakstītas un atjaunotas, liek nojaust, ka tām bija liela nozīme viduslaiku amatu korporāciju biedru ikdienas socializēšanās procesos un praksēs.

Izmantotā literatūra

1. Bērziņa, Ā. (1957). Zeļļu un mācekļu stāvoklis Rīgas cunftu amatniecībā XIV un XV gs. In: *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 4 (117).
2. Freist, D. (2015). Historische Praxeologie als Mikro-Historie In: *Praktiken der frühen Neuzeit. Akteure Handlungen Artefakte*. Brendecke, A. (Hg.). Köln: Böhlau.
3. Haugland, H. (2015). "To Help the Deceased Guild Brother to His Grave": Guilds, Death and Funeral Arrangements in Late Medieval and Early Modern Norway, ca. 1300–1900. In: *Cultures of Death and Dying in Medieval and Early Modern Europe*. Korpiola, M., Lahtinen, A. (eds.). Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies.
4. Loesch, H. von. (bearb.) (1907). *Die Kölner Zunfturkunden nebst anderen Kölner Gewerbeurkunden bis zum Jahre 1500*. 2 Bände. Bonn: P. Hansteins Verlag.
5. Mänd, A. (2005). *Urban carnival: festive culture in the Hanseatic cities of the Eastern Baltic, 1350-1550*. Turnhout: Brepols.
6. Mettig, C. (1901). Die ältesten Bücher der Losträgergilde in Riga. In: *Sitzungsberichte Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands (aus dem Jahre 1900)*. Riga: W. F. Häckner.
7. Möncke, G. (Hg.) (1982). *Quellen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte mittel- und oberdeutscher Städte im Spätmittelalter*. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Band XXXVII. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
8. Neilands, A. F. (2003). *Mazās gīldes vēsture*. Rīga: Mazā gilde.
9. Sieber, S. (1914). Nachbarschaften, Gilden, Zünfte und ihre Feste. In: *Archiv für Kulturgeschichte*, 11.
10. Stieda, W., Mettig, C. (Bearb.) (1896). *Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621*. Riga: Alexander Stieda's Buchhandlung.
11. Šterns, I. (1997). *Latvijas vēsture 1290–1500*. Rīga: Daugava.